

Ahvenanmaalta Lappiin, Peräpohjasta Pirkanmaalle

1.

Suomenmaa olisi yhtä jäsentymätöntä laakaa, ellei se mielessämme jakautuisi määränimisiin maakuntiin. Ei kukaan tiedä tarkoin, mitä maakunnat ovat asujilleen alun perin merkinneet: maisemakokonaisuutta, asutuksen eheyttä, kielen samuutta, tapojen ja muun kulttuurin yhtäläisyyttä, tietynlaista yhteiskunnallista järjestyneisyyttä ja heimouden tunnetta vai kaikkia näitä yhdessä.

Yhtä vähän osaa kukaan selittää, mitä maakunnat nimineen merkitsevät asujilleen nykyään. Paljon ne merkitsevät, varmaan enemmän kuin valtionhallinnon läänit, joiden rajat kyllä pitkälti noudattavat maakuntien rajoja. Ja paljon jo maakuntien nimet keskusteluttavat: mistä ne ovat tulleet, ja mitä pulmallista niissä on nykyisen kielenkäytön kannalta?

Yhdeksän maakunnistamme ja niiden nimistä on vanhoja, viimeistään keskiaikaisia. *Ahvenanmaan* nimi on saatu ahvenisista kalavesistä; Lars Huldén on tuonnoin selittänyt, että tämän suomalaisen nimiasun pohjalta on kehittynyt myös ruotsin Åland. *Varsinais-Suomi* on tänäpäivänä toistasataa vuotta vanha oppitekoinen luomus, joka on selvyiden vuoksi seipetty alkuperäisen maakunnannimen *Suomen* tilalle. *Uusimaa* on »uutta» maata, jonka ruotsin- ja ilmeisesti suomenkielisetkin tulokkaat ovat lännestä päin asuttaneet varhain keskiajalla.

Häme on Suomen keskeinen maakunta ja sen asukkaat *hämäläiset* nimeltään samoja kuin lappalaiset eli saamelaiset, *sápmelažžat*. Ikivanhaa heimojen vierekäisyyttä, ellei samuutta tämä nimiyyttä-läisyys todistaa. *Satakunta* on jopa murteeltaan sekin vanhaa hämäläisaluetta. Paavo Ravila on verrannut tämän nimen alkuosaa mordvan sanaan *śado*, joka merkitsee sekä 'sataa' lukusanana että 'kylää'. Satapäinen, sataperheinen tai satasukuinen kyläkunta?

Laajan *Savon* nimi on yhteydessä Savon emäseurakuntaan Savilahteen eli Mikkeliin. *Karjalaa* on paljon pohdittu; Matti Kuusi on äskettäin perustellut uusin näkökohdin vanhaa selitystä, jonka mukaan Karjala on karjanhoitajien maa. *Pohjanmaa* on Pohjanlahden rantaa, tarkemmin sen itärantaa (ruotsin Österbotten), kun länsirannalle jää Länsipohja (ruotsin Västerbotten). *Lappi* on aina ollut lappalaisten asuin- ja jutamaseutua.

»Lappi pakenee, lanta sikenee.» Näin on ollut ajasta aikaan, ja jos on kysymys Lapin kanta-asukkaista lappalaisista, puhe pitää valitettavasti yhä paikkansa. Lapin maakunta taas on jatkuvasti ollut kytköksissä lappalaisasutukseen. Viimeksi siihen on ollut tapana lukea vain se osa Suomea, jossa lappalaisia on asunut tällä tai viime vuosisadalla. Siten Lapin eteläisimmät pitäjät ovat olleet Kolari, Kittilä, Sodankylä, Pelkosenniemi ja Salla. Niiden eteläpuolelta on alkanut – tai paremminkin sinne päättynyt – Pohjanmaa.

Nykyään on käynnissä outo päinvas-tainen virtaus. Vaikkei lappalaisuus ole leviämässä etelään päin, näkee ja kuulee

Kielemme käytäntö

Lapiksi usein sanottavan sellaisiakin paikkakuntia kuin Simoa, Ranuaa, Kemiä, Rovaniemeä. Lappi-nimen mainoslumo pitää tätä virtausta vireessä: kaikkialla Suomessa ryystetään »Lapin kultaa», jossa torniolaisen panimon mukaan on tunturipurojen raikkautta, ja valtiollisen aluepolitiikan viehättävimpiä hedelmiä on Rovaniemelle perustettu »Lapin korkeakoulu».

Alkusyy on onnistumattomassa lääninimessä. Kun Oulun läänin pohjoisosa 1938 erotettiin omaksi läänikseen, se sai nimen »Lapin lääni». Kuitenkaan tuo lääni ei ole likikään koko alaltaan Lappia. Lappiin ei kuulu edes sen pääkaupunki Rovaniemi. Ne ovat varhempaa Pohjois-Pohjanmaata, nykyistä Peräpohjaa tai Peräpohjolaa — kumpaa, siitä kirjoitukseni toisessa jaksossa.

Jos on Lappi aiheetta laajentunut, niin on Häme samalla aiheetta kaventunut. Näkee jo sellaisiakin maakuntajakojia, joista Häme kokonaan puuttuu — on vain »Etelä-Häme», aivan kuin maakunnan eteläosa voisi olla olemassa ilman pohjoisosaa.

Tämä ylhäältä päin johdettu kehitys hätkähdyttää monia sellaisia, joille Häme on jotain olennaisesta avarampaa. *Hämeen* alasta on tullut paitsi yleinen käytännön kysymys myös kielenkäytön kysymys, aivan kuten *Lapinkin* alasta.

2.

Vanhojen, jo keskiaikaisten maakuntien lisäksi Suomessa on monta uutta, oppitekoista maakuntaa. Osa niiden nimistä tuntuu hyvinkin luontevilta. Mutta täytyy tunnustaa, että ylimalkaan niiden nimet kuulostavat sitä keinotekoisemmilta, mitä uudempia ne ovat.

Jo viime vuosisadan lopulla rupesi nimitys *Keski-Suomi* yleistymään sen vanhan hämäläisen ja osin satakuntalaisen eräalueen nimeksi, jonka savolaiset valloittivat 1500- ja 1600-luvulla. Maisemaltaan, kieleltään, yleiseltä yhteenkuuluvuudeltaan se on kiinteä kokonaisuus. Keski-Suomeen tuskin kellään on

huomauttamista; sen entinen nimitys »Pohjois-Häme» on jäänyt historiaan.

Oudommalta voi tuntua, että maakunnannimi *Kainuu* on sekin vasta viime vuosisadan jälkipuolen peruja. Nimi on naseva ja peittää ehyen alueen, joka taas on puheenparreltaankin yhtenäinen. Aiemmin Kainuu on kuitenkin tarkoittanut Pohjanmaata yleensä ja varsinkin nyky-Kainuun alamaata: Perämeren rannikoita. Alavan maan nimi Kainuu näyttää aluksi olleenkin; E. A. Tunkelo on selittänyt, että se on lainattu samasta skandinaavisesta lähtömuodosta, johon myös saagojen tarunomainen Kvenland perustuu. Tryggve Sköld on osoittanut, että toinen laina samasta sanapesyeestä on suomen *vainio*: viljelyksessä oleva alankomaa.

Nykykäyttäjälle ei *Kainuu* ole pulmallinen. Mutta pulmallisempaa on jo se, miten nimittää sitä laajaa osaa Lapin läänistä, joka jää Lapin maakunnan eteläpuolelle.

Ennen sitä on sanottu vain Pohjois-Pohjanmaaksi tai sen pohjoisosaksi. Varsinaisesti vasta tämän vuosisadan tulokkaita ovat *Peräpohja* ja sen hiukan pitempi, ettei sanoisi hellyttelevämpi toisinto *Peräpohjola*. Kumpaakin käytetään jatkuvasti; Peräpohjasta puhui muun muassa peräpohjalaismurteiden tuntija ja tutkija Martti Airila jo 1912, ja tämän nimen kannatusmiehiä oli myös Samuli Paulaharju. Hänen kirjansa »Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa» ilmestyi 1923.

Tyypiltään *Peräpohja* liittyy toiseen samannäköiseen maakunnannimeen *Länsipohjaan*. Länsipohja vastaa ruotsin Västerbottenia, johon alkuaan kuului Tornionjokilaakson Suomen-puoleinenkin osa ja lisäksi nykyinen Norrbotten. Juuri tämän vertauskohdan valossa tekee mieli puhua mieluummin Peräpohjasta kuin »Peräpohjolasta». Sen asukkaatkin ovat peräpohjalaisia eivätkä peräpohjolaisia, saati lappilaisia.

Kymenlaakson nimessä vaistoa yhä lievän oppitekoisuuden tunnun. Aimo Halila on kerran huomauttanut, että

nimi »on sinänsä todellisuutta vastaamaton, sillä tällä virralla [nim. Kymellä] ei oikeastaan ole mitään varsinaista joki-laaksoa». Kymi Kymenlaaksoa ja varsinkin sen teollisuutta kuitenkin hallitsee. Näihin saakka sitä on hallinnut myös hyvin luonteenomainen ja muualla toistumaton murre: »tultih ihlan Iittih astikka».

Kymenlaakso-nimeä alettiin viljellä vuosisadan vaihteessa, ja oppisyntyisyystään huolimatta sekin on varsin vakiintunut. Alue käsittää entisiä Hämeen ja Uudenmaan maakuntien ääriosa.

Vielä selvemmin tehdyn tuntuinen on sotien jälkeen käyttöön singottu *Koillismaa*, Pohjanmaan koillisimman kolkkan itsetietoinen nimitys. Nimen se kolka kyllä ansaitsee, mutta yhä saa kysyä, eikö Koillis-Pohjanmaa tai Koillispohja olisi käynyt. Onhan tunnetumpi Koillismaa vanhastaan ollut paljon pohjoisempina: yksi Huippuvuorten suurimmista saarista.

Edellä kummastelin, minne *Häme* on hupenemassa: näkee maakuntajakoja, joissa on kyllä Etelä-Häme mutta ei itse Hämettä. Hämeeksihän ihmiset ovat enuudesta ymmärtäneet jokseenkin sen alueen, joka on kuulunut Hämeen lääniin. Maisemiltaan, murteeltaan, koko hymyväältä olemukseltaan tämä alue on monen mieleen valautunut yhdeksi ja samaksi maakunnaksi, siksi jonka keskeinen osa kerää Kokemäenjoen vesistön latvavedet monen mutkan kautta Nokian Putaanvirran nieluun.

Paljon ei ole merkinnyt sekään, että osa tuota aluetta on ajoin luettu Satakuntaan. Ei ole luontaista rajaa, joka lohkaisi Tampereen seuduilta jonnekin Virroille ulottuvan alueen erilleen Hämeestä. Jo Kristian Limnell huomautti 1748, että Ylä-Satakunnan koillisosan asukkaat itse ja yleisesti muutkin käsittävät tuon alueen Hämeeksi.

Juuri tätä »satakuntalaista» Hämeen osaa – vahvistettuna melkoisella joukolla kaikkein varmimmasta Hämeestä siepattuja pitäjiä – on nyt miespolven ajan tarjottu meille »Pirkanmaana». Kenen

Pirkan tai minkä pirkan maa se on – senkö tietymättömän, josta Pirkkalan pitäjä kerran on saanut nimensä? Talusalueena samaa lohkoa on sanottu Tammermaaksi, ja se ilmaiseekin asian ytimen. On kyseessä Tampereen kaupungin taloudellinen vaikutusalue.

Mainio kaupunkihan Tampere on. Maakunnan vain odottaisi pohjautuvan elävämpään tunteeseen – ja saavan elävemmän, luontaisemman nimen.

Uusien jakojen jäännöspalaan »Etelä-Hämeeseen» vuorostaan selitetään kuuluvan kolme osaa: Lounais-Häme, Kanta-Häme, Päijät-Häme.

Lounais-Häme on hyvä, selkeä nimitys. Hyvä olisi Päijät-Hämekin, ellei sen keskipiste nykyään pyrkisi valahtamaan Päijänteeltä jonnekin Vesijärven tienoilile. Mutta Kanta-Häme hämää; siitä huomautti aikoinaan jo Hämeen hämääläisyyden syvällinen tuntija Martti Rapola. Nimi johtaa ajatukset siihen, että Hämeen »kanta» olisi jossain Hämeenlinnan ja Riihimäen välisellä vedenjakajalla. Kyseessä on alue, jota paremmin voisi sanoa Tynkä-Hämeeksi.

Jos Kanta-Hämeestä yleensä on tarvis puhua, mieluummin sen rajaa veden henkeen Hämeenlinnasta Virroille, Tampereelta Mänttään, Länkipohjaan tai Kukkian rannoille. Silloin Häme onkin uugestaan koossa ja Pirkanmaa hupenee.

TERHO ITKONEN